

Kobiety ziemi staszowskiej w walce z okupantem niemieckim 1939 - 1944

Goniec Staszowski **Kobiety ziemi staszowskiej w walce z okupantem niemieckim 1939 - 1944**

Podejmując ten temat, wypada przypomnieć, że gdy Ojczyzna nasza była w potrzebie, Polki zawsze brały czynny udział w walce z wrogiem. Tak było, poczynając od powstania kościuszkowskiego, poprzez wojny napoleońskie, powstania narodowe, Legiony i POW w I wojnie światowej, wojnę 1920 r. z bolszewikami, powstania śląskie i wielkopolskie, podczas II wojny światowej. W okresach tych, będąc w organizacjach konspiracyjnych, w regularnych jednostkach wojskowych, ale także w „walce cywilnej”, w szeroko rozumianej obronie polskości - wykazywały ogromne poświęcenie, odwagę, przykładowy patriotyzm.

Za okazane męstwo i bohaterstwo w walce z wrogiem, wiele Polek odznaczonych zostało najwyższym Orderem Wojennym *Virtuti Militari*. Według danych z 2007 r. - rejestr Kapituły Orderu zawiera 319 nazwisk kobiet, a 66 podlegało jeszcze weryfikacji - łącznie może być więc ponad 380 kobiet. Pierwszą kobietą odznaczoną w 1812 r. Orderem *Virtuti Militari* była markietanka, potem sierżant 17 Pułku Piechoty Księstwa Warszawskiego - Joanna Żubrowa z d. Paśławska (zob. W. Gąsiorowski *Huragan*). Z naszej małej staszowskiej ojczyzny jest w rejestrze Cecylia Heleniak - Gutry, żołnierz „Jędrusiów”. Liczne kobiety w organizacjach konspiracyjnych i w polskich regularnych siłach zbrojnych, mając stopnie oficerskie, pełniły funkcje kierownicze i dowódcze. Dwie z nich - po wojnie - mianowane zostały przez Prezydenta RP na stopień generała brygady, tj. : Maria Wittek (1899 - 1997), w 1939 r. pułkownik, komendantka Batalionu Przysposobienia Wojskowego Kobiet (gen bryg. w 1991 r.); Elżbieta Zawadzka, w 1941 r. major, kurierka, „cichociemna” (gen. bryg. 2006 r.). Obie odznaczone Orderem *Virtuti Militari* IV i V klasy. Według szacunków, w Armii Krajowej (AK) mogło służyć około 50 tys. kobiet, w Batalionach Chłopskich (BCh) w Ludowym Związku Kobiet około 20 tys., w innych organizacjach konspiracyjnych około 15 tys. W Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie 6 tys., a w Wojsku Polskim na Wschodzie około 8 tys. Łącznie więc około 100 tys. kobiet. Jaki zatem był udział kobiet ziemi staszowskiej (mowa o zasięgu terytorialnym obecnego powiatu staszowskiego) w walce z Niemcami podczas II wojny światowej? Przypomnijmy, że w jej wyniku Niemcy byli w Staszowie już 7 IX 1939 r., a całe ówczesne Sandomierskie z dniem 12 IX 1939 r., znalazło się pod okupacją niemiecką, na długich 5

lat. Zanim zaczęły się tworzyć w Sandomierskiem zorganizowane formy oporu przeciwko okupantowi niemieckiemu, w II połowie września staszowskie nauczycielki, członkinie PCK, harcerki niosły spontanicznie pomoc polskim żołnierzom – jeńcom przetrzymywanym przez kilka dni w miejscowych koszarach. Klementyna Wilczyńska z córką Danutą, Rozalia Sztaba, Janina Belusiak, Eugenia Mrówka, Halina Wójcikiewicz, Regina Zawisza dostarczały napoje, pożywienie, ubrania cywilne. Kilku zbiegłym jeńcom udzieliła schronienia i ubrań Jadwiga Zubrzycka. W Bogorii, grupie polskich jeńców, trzymany w kościele i synagodze, pomocy udzielały m. in. : Tekla Wróblowa (właścicielka restauracji) i Helena Kozłowska. Jesienią 1939 r. staszowskie dziewczęta, a wśród nich Janina Migoń, Halina Wójcikiewicz, brały udział w zrywaniu zarządzeń niemieckich władz okupacyjnych, ze słupów ogłoszeniowych.

W ostatnich dniach września i jesienią 1939 r., także w 1940 r., zaczęły się tworzyć w kraju organizacje konspiracyjne o różnych nurtach politycznych, stawiające sobie za cel walkę z Niemcami o odzyskanie przez Polskę niepodległości. Utworzony we Francji rząd polski gen. Władysława Sikorskiego i będąca w stanie wojny z Niemcami Francja i W. Brytania stwarzały nadzieję, że walka będzie zwycięska. Łącznie w kraju powstało około 100 różnych organizacji konspiracyjnych. Od początku gen. Sikorski wymagał podporządkowania się wszystkim organizacjom jego rządowi, zaś w kraju Komendantowi Głównemu ZWZ - AK, stanowiącej część Sił Zbrojnych RP. Akcja scaleniowa przebiegała różnie. Trudności dotyczyły - z przyczyn politycznych - podległych ruchowi ludowemu BCh i Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW) z nurtu narodowego, gdzie rozłam doprowadził do utworzenia Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ). Nie podporządkowały się też struktury lewicowe - komunistyczne, Gwardia Ludowa (GL) i Armia Ludowa (AL). Kobiety ziemi staszowskiej walczyły z okupantem niemieckim w następujących organizacjach konspiracyjnych: - Organizacja Orła Białego (OOB) utworzona w X 1939 r. Kierownictwo sandomierskiej struktury było w Staszowie, a w nim Klementyna Wilczyńska. OOB wywodziła się z przedwojennego „Strzelca” i tzw. „dywersji pozafrontowej”. Przed końcem 1939 r. i na początku 1940 r. scalała się ze Służbą Zwycięstwu Polski (SZP) i ZWZ; -Związek Walki Zbrojnej (ZWZ), od jesieni 1939 r. i w 1940 r. w formie placówek w: Staszowie, Rytwianach, Bogorii, Osieku, Tursku Wielkim, Połańcu, Szydłowie, Oleśnicy, Łubnicach. Od 1941 r. placówki łączono w podobwody. Na ziemi staszowskiej utworzono 4 Podobwody ZWZ-AK: Staszów krypt. „Modrzew” (placówki Staszów, Bogoria, Rytwiany), Osiek krypt. „Dąb” (od XI 1942 r. - Osiek, Tursko Wielkie, Połaniec) - oba podległe komendantowi Obwodu ZWZ-AK Sandomierz; Szydłów krypt. „Słonecznik” (Szydłów, Koniełoty, Potok), Stopnica krypt. „Storczyk” (Oleśnica, Łubnice) - podległe komendantowi Obwodu ZWZ-AK Busko; - „Jędrusie”, organizacja początkowo samodzielna, od X 1943 r. w AK, jako oddział dyspozycyjny Inspektoratu AK Sandomierz; - Narodowa Organizacja Wojskowa (NOW) - Podokręg Kielecki NOW z siedzibą w Staszowie. Zasięg: trzy powiaty - Busko, Opatów, Sandomierz (do Koprzywnicy). Latem 1943 r. scalona z AK, a w wyniku rozłamu - część w NSZ; - Bataliony Chłopskie (BCh) - w Sandomierskiem do scalenia z AK nie doszło; - Narodowe Siły Zbrojne (NSZ) - po rozłamie w NOW (od 20 IX 1942). W

oparciu o rozkaz Naczelnego Wodza z 3 IX 1941 r. Komendant Główny ZWZ w rozkazie nr 51 z 30 X 1941 r. stwierdzał m. in. : (...) „osoby należące do ZWZ oraz do organizacji i oddziałów wojskowych podporządkowanych ZWZ uważać należy za żołnierzy w czynnej służbie wojskowej, w składzie konspiracyjnej armii w Kraju, znajdujących się w obliczu nieprzyjaciela”. Oznaczało to, że będące w konspiracji kobiety były żołnierzami i obowiązywały je wszystkie uprawnienia, obowiązki i odpowiedzialność na równi z mężczyznami. W największych organizacjach konspiracyjnych w kraju utworzone zostały - na różnych szczeblach dowodzenia - struktury służby kobiet. I tak w: - Armii Krajowej - Wojskowa Służba Kobiet (WSK) - zadania dotyczyły okresu konspiracji, powstania i odtwarzania sił zbrojnych; - Batalionach Chłopskich - Ludowy Związek Kobiet (LZK) i wydzielony z niego już od 1941 r. Zielony Krzyż (ZK), jako zabezpieczenie sanitarne; - Narodowej Organizacji Wojskowej - Pomocnicza Służba Kobiet (PSK, po scaleniu z AK - WSK); - Narodowych Siłach Zbrojnych - po rozłamie w NOW - Pomocnicza Służba Kobiet (PSK).

W Armii Krajowej, kobiety uczestniczyły zwłaszcza w następujących formach działalności konspiracyjnej: wywiad i kontrwywiad, łączność konspiracyjna, kolportaż prasy konspiracyjnej, służba sanitarna, intendentura, tajne nauczanie. Część kobiet realizowała więcej niż jedną z ww. form działalności. Przyjrzyjmy się tej działalności w Podobwodach ZWZ - AK na ziemi staszowskiej. Podobwód ZWZ - AK Staszów krypt. „Modrzew” Placówka ZWZ - AK Staszów: Komendantką WSK była Klementyna Wilczyńska (prawdopodobnie kierowała też pracą kobiet z pozycji komendy podobwołu). W wywiadzie i kontrwywiadzie: Franciszka Bieżanek, Teresa Kozłowska, Jadwiga Ramocka (pracownice poczty w Staszowie); Honorata Nowakowska (kelnerka restauracji w Rynku), Maria Bucka (Uśmień) „Zośka” (pracownica Cechu Rzemiosł), Kamila Kwiecień (pracownica magistratu). Przechwytywano donosy do żandarmerii i policji, ustalano kontakty z Niemcami, ostrzegano członków AK i inne osoby o grożącym niebezpieczeństwie. Pracą łączniczek kierowała nauczycielka Rozalia Sztaba „Róża”. Łączniczki: Janina Belusiak (Kupiec), Maria Iżyłowska „Murka”, Halina Wójcikiewicz „Halszka”, Maria Bucka (Uśmień) „Zośka”, Kazimiera Ramocka, Helena Lalek. Kolportaż prasy konspiracyjnej prowadziły m. in: „Róża”, Alina Bieżanek (Dunin) „Stokrotka”. Sanitariuszki szkolił b. sierż. I/2 ppLeg., felczer Stanisław Ostrowski, a wśród nich były: Janina Belusiak (Kupiec), Halina Wójcikiewicz „Halszka” (w akcji „Burza” miały przydział mob i l i z a c y j n y do szpitala w Staszowie), Alina Bieżanek (Dunin) „Stokrotka”, Irena Jaroń. Przewidując udział kobiet w powstaniu i odtwarzaniu sił zbrojnych, szkolono je także w posługiwaniu się bronią (zwłaszcza krótką). Szkolenia takie prowadził b. sierż. I/2 ppLeg. Stanisław Duda „Twardy” w mieszkaniach: Marii Iżyłowskiej „Murski” przy ulicy Południowej, Rozalii Sztaba „Róża”, w terenie - na Adamówce. Oprócz ww. w szkoleniu uczestniczyły: Maria Bucka (Uśmień) „Z o ś k a ” , E u g e n i a M r ó w k a , K a m i l a Kwiecień, Genowefa Gacoń, Maria Grzymska, Janina H a m e r a , Helena Lemieszewska (żona lekarza), Stanisława Walczak, Jadwiga Zubrzycka (dwie ostatnie - dopiero w 1944 r.). Jedna ze skrytek broni placówki znajdowała się w domu Janiny Belusiak (Kupiec), druga w mieszkaniu Stefana Maruszewskiego „Sokoła” przy ulicy Stodolnej. W ukrywaniu i przenoszeniu broni pomagała Mirosława Bucka „Malwa”.

Tajne nauczanie prowadzono od IX 1940 - VIII 1944 r. w zakresie szkoły średniej i podstawowej. W tej formie nauki wzięło udział około 200 uczniów z miasta i okolicy. Korzystano m. in. z mieszkań: Stefana Kopczyńskiego przy ul. Parkowej (b. dyr. LO), Rajów przy ul. Kościelnej, prof. Romualda Grochowskiego. Uczyli: Janina Czajkowska, Janina Raczyńska, Stefania Ramocka, Rozalia Sztaba, Joanna Szpak, Maria Nowogradzka. Janina Gniewczyńska prowadziła tajny sekretariat i bibliotekę. Placówka ZWZ - AK Rytwiany Komendantką WSK była Krystyna Skoszkiewicz. W jej mieszkaniu w Rytwianach była też skrzynka kontaktowa komendanta Podobwołu ZWZ - AK Staszów. Funkcje łączniczek pełniły: Zofia Bublik (Chołocińska) „Paproć” i Emilia Bublik córki gajowego Andrzeja Bubluka (gajówka Trzypiec), Emilia Adaś (Szymańska) „Sarenka”, Zofia Cepil, Anna Dorosińska. Sanitariuszki: Krystyna Skoszkiewicz, Emilia Adaś, Maria Szymańska. Placówka ZWZ - AK Bogoria: Komendantką WSK była Anna Zarańska „Wera”. W wywiadzie pracowała Anna Górka „Andzia”. W jej sklepie była też skrzynka kontaktowa komendanta Podobwołu Staszów do komendanta Obwołu AK Sandomierz i Podobwołu AK Klimontów. Maria Bielecka (z d. Bociek) była łączniczką wywiadu do Komendy Głównej AK. Funkcje łączniczek pełniły: Zofia Gawrońska „Wujenka”, Laura Górka „Jaskółka”, Paulina Knapik (Murczkiewicz) „Lalka”, Zofia Kosowska (Bobrowska) „Leszczyna”, Maria Krzyżanowska (Brocka), Maria Niedziela (Nasiek), Bogusława Wiktorowska (Kozłowska), Emilia Zarańska „Ryba”, Stanisława Zientkiewicz „Szarotka”. W domu Apolonii i Piotra Brudków prowadzony był nasłuch radiowy. Sanitariuszki szkolili: kpt. Jan Aleksandrowicz „Szerszeń” (oficer wywiadu zarazem szef służby sanitarnej komendy Obwołu) i jego żona, dyplomowana pielęgniarka Katarzyna Aleksandrowicz „Zo”. Przeszkolone zostały m. in. : Anna Górka „Andzia”, Maria Romek, Anna Zarańska „Wera”. Tajne nauczanie prowadziły: w Bogorii - Władysława Cukierska, Maria Krupa, Maria Marglewska, Maria Olender, Maria Romek; w Dobrej - dojeżdżająca ze Staszowa Rozalia Sztaba „Róża”, w Mostkach - Maria Kowalska, Janina Migoń - Stojanowa; w Jurkowicach - Katarzyna Kupisz, Anna Parys. Na terenie Jurkowic i przyległych wsi (obecnie w gminie Bogoria, podczas wojny w Podobwodzie ZWZ-AK Klimontów) w wywiadzie zaangażowana była prawdopodobnie Stefania Jop (naczelnik poczty w Jurkowicach), a funkcje łączniczek pełniły: Zofia Piątek (córka wójta), Anna Jop i Janina Jop (córki gajowego z Żarnowca). U w a g a: W następnym numerze „Gońca Staszowskiego”, w części II powyższego opracowania, przedstawimy udział kobiet w konspiracji Podobwodów AK Osiek i Szydłów, w Rejonie V BCh, Oddziale „Jędrusiów”, w NOW i NSZ.

Jerzy Władysław Więckowski

Źródło: GONIEC STASZOWSKI, listopad - grudzień 2009r. nr. 4/2009

Gmina Rytwiany - www.rytwiany.com.pl/index.php?newsid=865